

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

สมัยตอนต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ นับว่าเป็นระยะของการฟื้นฟูและสร้างความเจริญสืบต่อจากสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระราชประสงค์ที่จะสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ให้เจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านวรรณคดี ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ในการอนุรักษ์และพัฒนาให้ยิ่งขึ้นไป จึงได้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตให้ช่วยกันรวบรวมแต่งวรรณคดีสำคัญของชาติให้คงไว้เป็นมรดกแก่ลูกหลานไทยสืบไป สำหรับวรรณคดีการละครนั้น เป็นวรรณคดีคู่บ้านคู่เมืองที่สำคัญมาตั้งแต่ครั้งโบราณ พระองค์จึงได้โปรดฯ ให้มีการรวบรวมวรรณคดีละครในทั้ง 4 เรื่อง ที่ต้นฉบับได้สูญหายไปตั้งแต่ครั้งเสียกรุงชั้น ได้แก่ รามเกียรติ์ อนุราธอี วิเทนหา และดาหลัง เป็นองค์อุปถัมภ์ทางนาฏกรรมอีกด้วย

การแสดงละครในราชสำนักที่มีมาแต่ครั้งโบราณนั้น นอกจากจะแสดงศิลปะชั้นสูงในราชสำนักอันเป็นเครื่องราชูปโภคตามพระราชอัธยาศัยขององค์พระมหากษัตริย์แล้ว ละครในยังได้มีบทบาทแสดงในโอกาสสำคัญอีกด้วย เช่น แสดงในงานสมโภชต่าง ๆ บ้าง แสดงในงานของบ้านเมืองบ้าง และแสดงในงานเกี่ยวกับศาสนาและเทศกาลต่าง ๆ บ้าง

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดฯ ได้ทรงสันนิษฐานมูลเหตุของการแสดงละครในว่าสืบเนื่องมาจากการจับร่ายของนางรำให้เข้ากับเรื่องของทางไสยศาสตร์ ดังนี้

คงจะมีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง (อาจจะก่อนสมัยพระนารายณ์ดาวิจยาให้นางรำเล่นร่ายเข้ากับเรื่องไสยศาสตร์ เช่น แต่งให้เทพบุตรจับร่ายกับเทพธิดาในเรื่องรามสูร เป็นต้น เพื่อเล่นในพระราชพิธีในพระราชนิเวศน์

เช่นเดียวกับเส้นตีกตาบรรพ์ (ที่เกิดมาเป็นโชน) บางทีจะเป็นรชบา เรื่องนี้
เองที่เป็นต้นตำรับละครใน¹

การแสดงละครในยุคต่อมานิยมแสดงเรื่องราวของพระเป็นเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
เรื่องนารายณ์อวตาร ดังปรากฏในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ และอุรุทรุ การที่ละครในนิยมเล่น
เกี่ยวกับพระเป็นเจ้านั้น ย่อมแสดงว่าการละครไทยได้รับอิทธิพลทางนาฏกรรมและเนื้อเรื่อง
มาจากต่างประเทศนานแล้ว เหตุที่นี้เพราะชาติไทยมีความสัมพันธ์ติดต่อกับชาติอื่นมาโดยตลอด
ซึ่งน่าจะได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาด้วย โดยเฉพาะบทละครในนั้น เราได้รับ
เนื้อเรื่องซึ่งแสดงถึงเค้าโครงของชาติอื่น ซึ่งมีเพียงแต่จะได้รับอิทธิพลจากอินเดียที่ปรากฏใน
รามเกียรติ์และอุรุทรุเท่านั้น ยังได้รับอิทธิพลของชวา มลายู อันได้แก่ บทละครเรื่องอิเหนาและ
ดาหลัง ซึ่งใช้แสดงเป็นละครในมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายและกรุงธนบุรี โดยนางข้าหลวง
มลายูเชื้อสายเขลยัตตานีได้เส้าถวายเจ้าฟ้าราชธิดาทิ้ง 2 พระองค์ คือ เจ้าฟ้ากุณฑล และ
เจ้าฟ้ามงกุฎ ในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แล้วต่างก็ชอบพระชกฤทัย จึงทรงพระนิพนธ์นิทาน
บันเทิง หรือนิทานอิเหนาขึ้นเป็นบทละครพระองค์ละเรื่อง เจ้าฟ้ากุณฑลพระราชธิดาองค์ใหญ่ทรง
พระนิพนธ์เรื่องดาหลัง ส่วนเจ้าฟ้ามงกุฎพระราชธิดาองค์เล็กทรงพระนิพนธ์เรื่อง อิเหนา คนจึง
มักเรียกดาหลังว่า อิเหนาใหญ่ และเรียกอิเหนาว่า อิเหนาเล็ก เรื่องนี้สมเด็จพระ
ราชานุกาภาพทรงมีพระวินิจฉัยว่า "คงจะหมายความว่าในสมัยกรุงเก่า นั้น อิเหนาของพระองค์ใหญ่
กับอิเหนาของพระองค์เล็ก ไม่ได้หมายความว่าเป็นอย่างอื่น"²

อย่างไรก็ดีปรากฏว่า เรื่องอิเหนาได้รับความนิยมมากกว่าเรื่องดาหลังมาตั้งแต่สมัย
อยุธยาแล้ว ในตำนานละครอิเหนาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำรา
ราชานุภาพได้กล่าวว่า เรื่องอิเหนามีปรากฏในอุโฆษนาถาคำฉันท์ของพระขรรค์นาถวัดท่าทราย
ในสมัยกรุงธนบุรี เจ้าพระยาพระคลัง (หน) นำเรื่องอิเหนาไปแต่งเป็นอิเหนาคำฉันท์ จนมาถึง

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา
(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2508), หน้า 15 - 16.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปรากฏว่าบทละครตั้งแต่ครั้งกรุงเก่าได้สูญหายไปมาก จึงได้โปรดฯ ให้กวีช่วยกันชำระรวบรวมเรื่องดาหลัง และอิเหนาขึ้นใหม่ และเมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็โปรดเรื่องอิเหนา จึงได้ทรงพระราชนิพนธ์อิเหนาขึ้นใหม่เกือบทั้งเรื่อง ต่อมาก็ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรให้เป็นยอดของกลอนบทละครราชหลังสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา ปรากฏว่ามีผู้นำเรื่องอิเหนาไปแต่งตามจุดประสงค์ต่าง ๆ เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนเรื่องดาหลัง ซึ่งมีที่มาจากนิทานพื้นบ้านไทยเช่นกัน กลับไม่ได้รับความสนใจจากคนไทยทั่วไป นักศึกษาและผู้สนใจวรรณคดีหลายท่านได้วิจารณ์เรื่องและสาธยายกลอนในเรื่องดาหลังไว้ อาทิ เป็ลื่อง ณ นคร ได้วิจารณ์ เรื่องนี้ในประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษาว่า "สาธยายกลอนยังขรุขระอยู่มาก ทั้งเนื้อเรื่อง และตัวละครก็ไม่สู้จะดีนักคนไทย เรื่องนี้จึงไม่ได้รับความนิยมน"³

ดังนั้นการวรรณคดีรุ่นหลัง และคนทั่วไปจึงไม่นิยมเรื่องนี้ ซึ่งก็น่าจะเป็นเพราะความเคยชินกับเรื่องอิเหนาเสียมาก ตลอดจนสาธยายกลอนในอิเหนามีความไพเราะจริง ส่วนดาหลังมีตัวละครค่อนข้างจะจืดชืดมากกว่า มีเนื้อเรื่องซับซ้อนกว่าเรื่องอิเหนา จึงทำให้วรรณคดีเรื่องดาหลังไม่ได้รับความสนใจมาตลอด

อย่างไรก็ดี การที่ดาหลังมีชื่อตัวละครที่ไม่ดีนักคนไทย หรือการมีเนื้อเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อนจนไม่นิยมที่จะนำมาแสดงนั้น ก็มีสาเหตุกล่าวที่จกทำให้ดาหลังนั้นหมดคุณค่า ทั้งนี้เพราะเรื่องดาหลังนั้นได้เป็นถึง 1 ใน 4 ของวรรณคดีละครในคู่บ้านคู่เมืองมาตั้งแต่สมัยอยุธยาในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

การที่เรื่องดาหลัง ได้เลื่อนฐานะขึ้นเป็นวรรณคดีบทละครในนั้น ก็นับว่าจะต้องมีเนื้อเรื่องที่น่าสนใจ จึงสามารถนำมาเป็นวรรณคดีบทละครและนำมาแสดงในราชสำนักได้ แม้ต่อมาเรื่องดาหลังจะไม่ค่อยนิยมนำไปแสดงเท่าเรื่องอิเหนา แต่คุณค่าของการเป็นวรรณคดีบทละครก็

³ เป็ลื่อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 288.

ไม่ว่าที่จะด้อยค่าลงไป ทั้งนี้ยังปรากฏอีกว่า เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เรื่องดาหลังก็ยังได้รับการรวบรวมขึ้นใหม่เพื่อให้เป็นวรรณคดีคู่บ้านคู่เมืองในราชสำนักต่อไป

ยิ่งกว่านั้น วรรณคดีบทละครย่อมจะสามารถโน้มน้าวอารมณ์ผู้อ่านให้คล้อยตาม เกิดความเพลิดเพลินและสะเทือนใจ ทั้งยังได้คุณค่าความรู้ในเรื่องอื่น ๆ เช่น สภาพสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ ในประเด็นนี้เองผู้วิจัยจึงเชื่อว่า เรื่องดาหลังไม่อาจหมดคุณค่าทางวรรณคดีไป เพราะอย่างน้อยเรื่องนี้ก็อาจมีองค์ประกอบทางด้านเนื้อหา ตลอดจนกลวิธีการประพันธ์ในรูปแบบของบทละครใน ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านได้รับความบันเทิง อีกทั้งยังได้รับคุณค่าในด้านต่าง ๆ มากกว่าที่จะเชื่อตามคำกล่าวว่ามีข้อด้อยคร่ายาก หรือมีเนื้อเรื่องซับซ้อนจึงไม่ได้รับความนิยม

อนึ่ง มีผู้สนใจศึกษาที่มาของเรื่องดาหลัง และอิเหนา ได้แก่ พระยารวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร พระองค์ทรงสันนิษฐานเพิ่มเติมจากความเห็นของระเด่นปुरुพวกรหัวหน้ากองวรรณคดี ราชสมาคมศิลปศาสตร์แห่งเมืองปัตตานีว่า

ในजाพวกนิทานเหล่านี้ที่เป็นแบบฉบับยิ่งกว่าอื่น ก็คือเรื่องที่มีชื่อว่า นิกะยัตบันหะยี สมิริง อันเป็นเรื่องที่ดำเนินความละม้ายคล้ายคลึงกับพระราชนิพนธ์ดาหลังนี้ แต่ไม่ควรนึกว่า ดาหลัง มาจาก นิกะยัต บันหะยี สมิริง โดยตรง เพราะเชื่อได้แน่ด้วยลักษณะของเรื่องว่า ยังมีสำนวนอื่น ๆ แทรกแซงในระหว่าง⁴

ในหนังสือชื่อ วิจารณ์เรื่องนิทานบันหะยีหรืออิเหนานั้น พระองค์กล่าวว่านิทานเดิมที่เป็นต้นเรื่องของดาหลังนั้น คงมาจากพวกเรื่องนิกะยัตบันหะยี กุตาสมิริง ของมลายู ส่วนนิทานเดิมที่เป็นต้นเรื่องของอิเหนาจะเป็นเรื่อง อิเหนาฉบับอาหรับครา ยิ่งกว่านั้นในหนังสือ COLLECTED ARTICLES BY H.H. PRINCE DHANI NIVAT งามรวมบทพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ดอื่น ๆ พระองค์ก็ได้กล่าวไว้ในบทที่ชื่อว่า THE DALANG โดยปรทานพระวิจารณ์ไว้ดังนี้

⁴พระยารวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, "ตำนาน", ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพินยา, 2514), หน้า 16.

In any case, the learned doctor concluded that the greater number of Indonesian versions had certain common features which he enumerated in detail. On examining them, one finds that those features correspond more with the Siamese Dalang called also the Greater Tale of Inao than with Inao (Lesser Tale).

It seems, therefore, that two types of the Cycle came up to this country. One, possessing most of the features enumerated by Poerbatjaraka and therefore conforming to the classic Indonesian type, is represented here by the Dalang; whilst the other seems to have had its origin in a Malay version, known as the Version of Ari Nagara, a translation of which has been made recently into Siamese and exists in the National Library in manuscript form⁵

จากคำสันนิษฐานของพระองค์ ทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาที่มาของเรื่อง ดาลังอย่างจริงจังว่า มีที่มาจากสำนวนใดกันแน่ หรืออาจจะมามีที่มาจากหลายสำนวนก็เป็นได้ ซึ่งถ้าได้รู้ที่มาของเรื่องแล้ว ก็จะทำให้เกิดความรู้กว้างขวางขึ้นว่า เรื่องดาลังหาอนุภาค ใดบ้างมาสร้างเหตุการณ์และกำหนดบทบาท พฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละคร อันจะเป็น ประโยชน์แก่การเรียบเรียงการสอนวรรณคดีที่มาจากต่างประเทศ

⁵H.H.Prince Dhani Nivat Kromamun Bidyalabh Bhrityakorn,

"The Dalang", in Collected Articles (Bangkok : Siam Society, 2512),

นอกจากนี้ เรื่องดาหลังยังนำเสนอในแง่คุณค่าทางวรรณคดี ซึ่งยังไม่มีผู้ใดศึกษาอย่างจริงจัง และมักจะละเลยเรื่องทั่วไปเพียงเพราะคำกล่าวว่ามีตัวละครจ๋าช้อยาก ไม่คุ้นคนไทย และมีเนื้อเรื่องซับซ้อนกว่าเรื่องอิเหนาที่รู้จักกันดี ผู้วิจัยเชื่อว่าถ้าได้นำเรื่องดาหลังมาศึกษาอย่างจริงจังแล้ว จะทำให้เห็นคุณค่าของการสร้างสรรค์งานวรรณคดีลายลักษณ์ในราชสำนักอันมีที่มาจากวรรณคดีต่างประเทศได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรที่จะศึกษาเรื่องดาหลังเพื่อให้ได้คำตอบตามประเด็นปัญหาที่ตั้งไว้

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบ กลวิธีการประพันธ์ และคุณค่าของบทละครเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. เพื่อศึกษาที่มาของเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แนวเหตุผลหรือสมมติฐาน

บทละครเรื่องดาหลัง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าหลายด้าน โดยเฉพาะด้านเนื้อหา และสุนทรียภาพ และมีเนื้อเรื่องมาจากนิทานปรัมปราหลายส่วน

ขอบเขตการวิจัย

1. ผู้วิจัยใช้หนังสือดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ฉบับกรมศิลปากร พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2514 (พิมพ์ครั้งที่ 3) ของสำนักพิมพ์แพรวพินทยา เป็นเอกสารหลัก
2. เนื่องจากผู้วิจัยมีข้อจำกัดที่ไม่อาจศึกษาข้อมูลจากภาษาชวาได้ จึงใช้นิทานปรัมปราเฉพาะส่วนต่อไปนี้ในการศึกษาเปรียบเทียบ ทั้งใช้นิทานปรัมปราส่วนเหล่านี้ที่ผู้วิจัยหาได้เฉพาะในเมืองไทยจากหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดสยามสมาคม หอสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และจากสถานทูตอินโดนีเซียประจำประเทศไทย นิทานเหล่านี้ได้แก่

1. ทิกะยัต ปันหยี กุตาสมิริง พระนิพนธ์แปลเก็บความโดยพระยารวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (ในงานวิจัยบางแห่ง โดยเฉพาะในตารางจะใช้ชื่อว่า กุตาสมิริง)
2. ทิกะยัต ปันหยี สมิริง พระนิพนธ์แปล โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต (ในงานวิจัยบางแห่ง โดยเฉพาะในตารางจะใช้ชื่อว่า สมิริง)
3. อิณฑาลับอารินครา ชุนนิกรการประกิด (ปิ่น อับดุลลาห์) แปล
4. Hikayat Chekel waneng Pati : A history of classical malay literature ของ Sir Richard Winstedt สำนักพิมพ์ University Press
5. Raden Panji (Agqreni) : Folk tales of Indonesia ของ Afwani Soebiantoro and Manel Ratanatunga สำนักพิมพ์ Sterling Publishers
6. Wangbang Wideva : A Javanese Panji Romance ของ S.O. Robson สำนักพิมพ์ The Hague, Martinus Nyhoff
7. Geculitan Mantri Alit : Anthology of Asean Literatures (Pre-Islamic) สำนักพิมพ์ The Asian Committee on Culture and Information
8. Baqus Ambara, Prince of Koripan : The Story of Prince of Bali and Princess of Java ของ Dr.C. Hooykaas สำนักพิมพ์ University of London.

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์
2. ศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีตามหลังอย่างละเอียด
3. ศึกษาวิเคราะห์ที่มาของวรรณคดีตามหลัง
4. นำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยมาเรียบเรียงสรุปแนวคิดในแต่ละบท
5. สรุปและรายงานผล

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัยนี้

1. สามารถเห็นคุณค่าในด้านต่าง ๆ ของบทละครเรื่องดาหลัง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เพิ่มขึ้น
2. เกิดความรู้กว้างขวางในด้านที่มาของบทละครพระราชนิพนธ์เรื่อง ดาหลัง
3. เป็นแนวทางในการเรียนการสอนวรรณคดีไทย วรรณคดีเปรียบเทียบ โดยเฉพาะวรรณคดีที่มาจากต่างประเทศ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย